

Јерођакон Никодим БОГОСАВЉЕВИЋ

ТЕОЛОГИЈА ПРЕГРАДНЕ ПЛОЧЕ СА ПРЕДСТАВОМ ЛАВА ИЗ МАНАСТИРА ПРЕВЛАКА*

Осим што је најсачуванији примерак прероманичке пластике, позната преградна плоча са представом лава из Ризнице Манастира Св. Арх. Михаила, уједно има и најсложенију теолошку композицију. Најпре, она сва ври од обиља живота представљеног лозама, круговима, криновима, луковима и чини се да управо сада присуствујемо чину стварања света. Четири правоугаона поља образују врата чија је симболика повезана са Христовим устајањем из мртвих, односно, преласком из смрти у живот. Симболика врата у хришћанству објашњавају псалми и тумачења светих отаца, као и саме речи Господње. Лав на овим вратима упућује на претпоставку да је преграда плоча са још једном сличном, стајала на вратима олтарске преграде, односно, да је лав чувар пролаза у нови Едем, који олтарски део подражава. У три нивоа испричана прича о прошлости, садашњости и будућности васељене, тј. о њеном стварању, спашавању и усавршавању, све кроз и у Христу.

Кључне речи: прероманика, теологија, симболика, преградна плоча, врата, лав, Христос.

Након рушења средином 15. столећа за Манастир Св. Архангела Михаила на Превлаци, седишту Зетске епископије Св. Саве, наступили су векови безживотности. Испод урушеног камена остали су затрпани векови, а преко њега долазили су слојеви тишине, растиња и заборава. Требало је да се испуни време да би почетком 19. века, на остатке његове прошлости, стигла племенита контеса Екатерина Властелиновић, овде подигла Богу и себи нови дом, и тако најавила боља и срећнија времена за ово наше духовно огњиште. На извештан начин њеним стопама кренуо је потом и неуморни истраживач Боке, млади учитељ Младен Црногорчевић, који ће своја запажања и сећања Кртољана о ономе што је запамћено

* Саопштење са научног симпозиона „780 година Зетске епископије“, Михољска Превлака - Београд, 1999.

и сачувано о Превлаци објавити у Старинару 1893. године¹. У његовом раду о Михољском збору објављени су и описани сачувани делови црквеног намештаја из прероманичке епохе, који и данас сачињавају језгро Ризнице Манастира, која се, затим, обogaћивала новим налазима са археолошких истраживања спроведених од 1956-1959. године од стране проф. Ј. Ковачевића и В. Кораћа.² Коначно, овој збирци прикључују се и примерци које екипа под руководством проф. Ћ. Јанковића открива најновијим ископавањима, почевши од 1996. године, па све до данас. Осим ових теренских истраживања, обрађивање и проучавање прероманичке пластике наше Ризнице проширује се и радом конзерватора Центра за археолошка истраживања у Подгорици, који би требало да представља увод у реконструкцију целокупне првобитне опреме храма. Овом истраживачком низу и ми додајемо овај наш рад, као скроман покушај да се делимично приближи и разуме обиље мотива који се јављају на овим споменицима црквене уметности, и то на примеру свакако најпознатијег и најдрагоценијег примерка прероманичке украсне пластике из Ризнице Манастира Св. Арх. Михаила на Превлаци, на примеру преградне плоче са представом лава³.

Плоча је саздана из једног масивног блока кречњака правоугаоног облика (сл. 1). Незнатно се сужава одозго надоле, тако да је ширина при врху 73,5 цм, а на дну 72 цм. Ни висине бочних страна нису једнаке: леве 95,5 цм, десне 94 цм. Са наличја је неукрашена, са десне бочне стране равно исклесана, са леве је плитко ужљебљена ради прислањања уз стуб. На левом углу горње површине налази се кружно лежиште пречника 8 цм, док је оно на десној страни неодређеног облика, оба са каналом за наливање олова. По овим архитектонским детаљима може се претпоставити да је реч о плочи олтарске преграде која се левом страном наслањала на стуб, десна јој је била слободна и могуће је да је са још једном одговарајућом плочом стварала пролаз, док је помоћу стубића изнад себе носила горње греде конструкције.

Плоча је изузетно квалитетно клесана и осим избором и склопом коришћених мотива она такође плени још и уверљивошћу и животворном снагом која избија из ње. Њена правоугаона површина подељена је у

¹ М. Црногорчевић, *Михољски збор у Боци Кошорској*, Старинар 1893, Београд.

² В. Кораћ, *Превлака у Боци Кошорској, Средњевековна црква*, Старинар IX-X/1958-1959, Београд 1959, 388-389, сл. 1-2.

³ *Историја Црне Горе* 1, Титоград 1967, 380, сл. 51.; Ј. Максимовић, Српска средњевековна скулптура, Нови Сад 1971, 26, сл. 13; I. Rušić, *Preromanička dekorativna plastika na Prevlaci Voča Kotorske*, Зборник Бошка Бабића, Прилеп 1986, 184, сл. 1.

четири поља. Са страна се налази по једно уздужно поље које иде целом висином плоче. Ширина поља на левој страни је већа при врху (14 цм) него на дну (13,5 цм), док је код поља на десној страни однос обрнут: при врху је ширина (18 цм) мања него на дну (18,5 цм). У њима су исклесане троструке лозе са цветовима кринова на левој и срцоликим листовима бршљана на десној страни. На врховима лоза израста по један крст са проширеним крацима. Између ова два поља, на врху плоче уметнуто је поље димензија 40x18 цм, у коме су од трочлане траке направљена три лука или три свода, чији се крајеви завршавају са четири расцветана крина. У кућицама лукова постављене су три усправне палмете, које у својој основи такође имају цветове кринова.

Ова три поља са три стране затварају средишње, највеће поље, чија је ширина истоветна ширини поља изнад њега (40 цм), док му је дужина, тачније, висина 73,5 цм. У овом пољу су од трочлане траке обликована два круга, спојена у виду уврнуте осмице. Кругови су са по три петље закачени за бочне и горњу, односно, доњу страну оквира поља. У центру доњег круга налази се розета са полулоптастим средиштем из кога полазе повијена пера. Розету својим латицама додирују четири крина са трочланим стабљикама које израстају из петљи круга⁴. У горњем кругу је представа лава са избаченим језиком, гривом назначеном таласастим линијама и репом са копљастим завршетком. Са све четири шапе лав се наслања на ивицу круга. На његовим сапима уклесана су латинична слова VA⁵. Простор између кругова попуњен је са два крина изломљених стабљика, док су углови поља затворени петљама са два завијутка. У опису треба напоменути да је средишњи положај овог поља додатно наглашен још и тиме што је оно за 3 цм увучено у односу на осталу површину плоче, као и то да је дуж целе горње ивице плоче исклесана изломљена линија ширине 4 цм.

Као што смо већ казали, први утисак који се стиче посматрањем плоче јесте њено изобилје животворне силе која чини да је све у замаху, у покрету стварања и оживљавања, и чини се као да управо сада присуствујемо првобитном чину стварања света ни из чега. На њој све ври од бујања, клијања, ницања, листања и цветања, све је изувијано и испреплетено, све је повезано у једну нераскидиву и складну целину. Међутим, у овом случају није реч о „страху од празног простора”, већ је у питању

⁴ Идентичан мотив је искоришћен на непотпуно сачуваној плочи из цркве Св. Михаила у Котору, З. Чубровић, *Дјела једне клесарске радионице у цркви Св. Михаила у Котору*, Годишњак XLI-XLII Поморски музеј, Котор 1993-1994, 49, сл. 3.

⁵ Ј. Ковачевић, *Еѿиѣрафски сѿоменици у Боки Котѿорској*, Бока 5, X. Нови 1973,39.

радост или слобода живота који побеђује смрт; на нашој плочи живот је једноставно протерао смрт и за њу на њој више нема места. Ту жилу куцавицу, која као замајац живота чини да све расте и буја, препознајемо у розети⁶ исклесаној у доњем кругу која потпомогнута са четири крина, као са четири елисе почиње да на све стране света шири и шаље животно-творне сокове и снаге. Овој слици у потпуности одговара место из беседе Св. Василија Великог, на тему стварања света: „Нека изникне из земље (биље). Ова кратка заповест постаде сместа велика природа и уметничка творевина, стварајући, хитрије од наше мисли, небројено мноштво врста растиња. Та заповест још и сада у земљи пребива, и нагони је да сваке године испољи своју силу, те да том силом настаје и трава и семење и дрвеће. Јер, као што се чигра, после првога замаха на који је неко покрене, касније сама обрће, пошто пободе свој вршак и окреће се око своје осовине, тако се и природни круг, пошто је најпре оном заповешћу започет, поставља у све будуће време – све док не доспе до општег окончања васељене.”⁷ Напајање и храњење света живом водом непропадљивости омогућава трочлани или троструки преплет који све обухвата и обујима, све везује у коло целине и заједнице, не допуштајући да неки део или члан буде препуштен глади и жеђи самоће, дакле, препуштен смрти. Наравно, у трочлавној траци није тешко препознати символ Св. Тројице, која као свеобухватни животок све држи у постојању, повезаности и поретку, све храни, напаја и оживљава⁸. Плод таквог схватања устројства космоса или васељене представљен је са три палмете које збринуте и опскрбљене почињају у миру и заветрини лучно засведених домова.

Према томе, основна порука или сведочанство украса плоче јесте живот као сила која побеђује смрт и непостојање. Смрт се преображава у живот, камен почиње да клија, листа, цвета и рађа. То и јесте основна улога или сврха уметности хришћанских храмова – да посведочи победу живота васкрслог Исуса Христа над смрћу, да тамо где је Он смрти више нема места.

Следеће што се лако уочава јесте да су четири издвојена поља постављена тако да граде врата: два бочна поља са лозама јесу довратници, поље са луковима – надвратник, док средишње поље јесу сама врата⁹. По

⁶ Израз „сунце које се окреће”, који за розету користи Ј. Максимовић (н. д. ,26) по свом значењу истоветан је нашем „замајац” или „коло живота”.

⁷ Св. Василије Велики, *Шестоднев*, Нови Сад 2001, 154.

⁸ Св. Василије каже: „Цео свет, састављен из неједнаких делова, повезао је (Бог) некаквом нераскидивом везом љубави у једну заједницу и склад”; исто, 81.

⁹ Исти склоп видимо на горњем, десном углу сачуваног дела плоче из цркве Св. Михаила у Котору: З. Чубровић, н. д. ,сл. 4.

својој намени врата служе да се проласком кроз њих уђе из вана унутра или из једне просторије у другу. Она истовремено одвајају али и спајају две области или простора. У случају наше преградне плоче у питању су метафизичка, духовна врата која преводе из оностраности у оностраност, она су у овом случају духовни пролаз или пасха. Кроз њих се из смртности прелази у бесмртност: ми који стојимо испред њих боравимо у области у којој влада живот привремени, пролазни, овде господари живот смрти, испред врата, дакле, царује смрт. Иза њих јесте област вечног Христовог живота, тамо иза њих је Царство у коме нема пролазности и пропадљивости, већења и труљења, све слободан, неограничен и бесмртан живот.

Уобичајено је да на вратима стоји натпис са именом власника грађевине или простора који је иза њих. Исти је случај и са вратима на нашој плочи. Језиком симбола јасно читамо поруку коју нам је исписало длето клесара: „Ја сам врата;” (Јов. 10,9.), и у продужетку још: „ако ко уђе кроз мене спашће се, и ући ће и изаћи ће, и пашу ће наћи.” (исто). Ово је име и порука Онога који је за себе још рекао: „Ја сам пут, истина и живот” (Јов. 14. 6), као и: „Ја сам хљеб живота.” (Јов, 6,36). Дакле, име власника врата, тачније, самих врата јесте Христос¹⁰, чијим се отварањем и проласком кроз Њега стаје на пут који је такође Христос, који води у живот, који је исто тако Христос, и који се одржава „хљебом живота” – Христом.

Средишње место на нашој преградној плочи добила је представа лава, она је смештена у централном кругу врата, она је најважнији натпис на њима, уједно је носилац главне поруке која има да нам се саопшти, она је главни символ композиције и кључ којим се врата откључавају и отварају.

„Симбол (од грчке речи „спојити у једно”) подразумева састављеност две половине: симболизујућег и симболизованог. Симбол врши изразну функцију значења и истовремено он иступа као носилац присуства, он је тада знак епифаније и сведочи о доласку Надпојавног.”¹¹ „Однос симболизујућег и симболизованог чини да је свака догма једна словесна икона, једна разумљива икона Истине.”¹² На основу овога, повезујући два симбола – врата и лава – у један, закључујемо да је лав као средишна фи-

¹⁰ Сliku „Христос-Врата” налазимо и у Јермином „Пастиру”: „... А Врата су Син Божији, и то је једини улаз ка Господу. Другачије пак нико не може ући к Њему осим кроз Сина Његовог. „, према: *Дела айостолских ученика*, превод А. Левтић, Врњачка Бања, Трбиње 1999, 391.

¹¹ П. Евдокимов, „*Луда*” љубав Божија, Хиландар 1993, 20.

¹² Исто, 21.

гура на плочи, символ Христа. Лав¹³ је истовремено чувар врата, али и Његов символ, као и потврда да је реч о Христу – вратима. Христос је Цар васељене, лав је цар животињског света. Христос је испуњење пророчтва које је Јаков изрекао благосиљајући на самрти својих дванаест синова, називајући тада Јуду лавићем и додељујући му владалачку палицу (1 Мој. 49,9-10). Наиме, Христос је Давидов потомак из племена Јудина. У Откривењу Св. Јована Богослова налазимо и ово место: „И један од старјешина рече ми: Не плачи, ево, победио је Лав који је из племена Јудина, Изданак Давидов, и отвориће књигу и разломити седам печата њених.” (Откр.5,5). Наравно, реч је о Христу. Исто тако, Христос, који читав видљиви и невидљиви свет враћа у првобитни поредак и хармонију и лава поново припитомљава и укроћује, и злу и крволочну звер преображава у стаменог носиоца снаге, храбрости и верности, што су уствари Његове врлине. Како врата на нашој плочи воде кроз Христа у нови рај, то лав у овом случају замењује огњене херувиме које је Бог по изгону Адама из Едема поставио на његова врата, штитећи да у нови Едем, Цркву, не уђу они који нису Христови. Тако се лав појављује на месту и у улози коју има још од источних стародобних царстава, потом у старозаветном Соломоновом храму, и завршно са порталима рашких споменика, попут Студенице и Дечана. Он је највероватније чувао улаз у свештени олтарски простор¹⁴, који је слика старозаветне „светиње над светињама” и будућег раја – Христовог Царства небеског.

У пророчанској поезији старозаветних псалама налазимо и ове стихове, који у потпуности одговарају нашој теми: „Врата! узвисите врхове своје, узвисите се врата вјечна! Иде Цар славе! Ко је тај Цар славе? Господ крјепак и силан, Господ силан у боју. Врата! узвисите врхове своје, узвисите се врата вјечна! Иде Цар славе! Ко је тај Цар славе? Господ над војскама; Он је Цар славе (Пс. 23,7-10).

Поред овога, у псалмима нас чека одговор на питање ко од људи може проћи кроз ова врата? Наиме, у псалму 117. стоји и овај стих: „Ево врата Господња, на која улазе праведници!” Истинитост овог суда сведоче праведници у становима рајских насеобина представљени као процветале палме, или финикси¹⁵, на горњем пољу превлачке плоче, што је чест мотив у стиховима богослужбених текстова наше Цркве. Стихови псал-

¹³ Лав на нашој плочи стилски одговара представама лава на которском и улцињском киворију (Историја Црне Горе 1, сл. 53 и 61.); о симболици лава видети: М. Zorić, *Simbolika na nekim ranosrednjevjekovnim kamenim spomenicima*, *Starohrvatska prosvjeta* 21/1991, Split 1993,196-197.

¹⁴ Ј. Максимовић, н. д. , 27.

¹⁵ Праведници се још представљају и као птице у лози са гроздовима: М. Zorić, н. д.,192; Ј. Магловски, *Дечанска скулптура – програм и смисао*, Дечани и византијска уметност средином XIV века, Београд 1989, 206.

ма 71. који певају и славе цара Давида, истовремено пророчки наговештавају будуће, непроменљиво и истинито, па према томе и вечно Царство Христово на небесима: „Процвјетаће у дане његове праведник и свуда мир докле тече мјесеца” (Пс. 71,7). Ако би требало да са клесарског језика мотив три палме у три лука на надвратнику рајских вртова наше плоче, преведемо на језик поезије, онда бисмо добили једине могуће стихове, већ испеване у псалму 91.: „Праведник се зелени као финик, као кедар на Ливану узвишује се. Који су засађени у дому Господњем, зелене се у дворима Бога нашега; родни су и у старости, једри и зелени, јављајући да је праведан Господ, Бранич мој, и да нема у Њему неправде.” (Пс. 91,12-15).

Препознавање рајских насеља у највишој зони плочи помогло нам је заправо, да препознамо и да ишчитамо читаву теолошку причу о историји света, коју нам је уметник испричао у три зоне. Њоме је обухваћена прошлост, садашњост и будућност стварања, спашавања и усавршавања целокупне васељене. У најдоњој зони, у представи круга са розетом као замајцем живота, означен је чин стварања света као израз животворног покрета воље, наума и речи Божије. Након Адамовог пада, пала је читава творевина тако да је сам Син Божији морао сићи и очовечити се, затим, проћи кроз врата смрти у васкрс живота. То је средишња зона на плочи са представом лава као Христом, то је и садашња етапа којом живи свет и која ће трајати све до другог и страшног Христовог доласка. Врата ове етапе су отворена и пружају могућност проласка кроз њих, кроз Христа, кроз Цркву, која је тело Христово, да би се дошло до рајских насеља, као наслеђу и баштини будућег века, века који ће тек доћи. Повезаност и непрекидност ових етапа у историји света сведоче довратници рајских врата, односно, лозе које ничу из корена ураслог у време пре стварања света, и са крстоносним врховима, као потврди да је Крст стег и оруђе Христове победе, кров и круна света и века, али и ново Дрво живота које рађа некарљиве плодове бесмртности у виду Тела и Крви Христове. Дрвета су украшена такође симболима нетрулежности: цветовима крина¹⁶ и листовима бршљана¹⁷. Непрекинути ритам изломљене линије дуж горње ивице плоче показује да ће теологија свега створеног, која је испричана испод ње, трајати бесконачно.

Средиште васељене јесте Богочовек Исус Христос, Који у себи спаја неспојиво: Бога и човека, небо и земљу. У центру васељене Он је врата и чувар врата кроз која се прелази из времена у вечност, са земље на небо, из смрти у живот. Будући господар живота и смрти Он је Цар васеље-

¹⁶ М. Н. Богосављевић, *Крин на средњовековним гробним плочама Манастира Превлака*, Гласник САД 17, Београд 2001, 137-142.

¹⁷ М. Zorić, н. д. ,186.

не. Ко Њиме прође кроз Њега ће dospети у рајска насеља, наћи ће пашу, наћи ће Њега који је храна бесмртности, наћи ће невечерњи дан, вечито пролеће Васкрса. Све Њиме живи, све живи у Њему, све живи и постоји Његовим животом. Зато се за главну поруку ове плоче, па чак и као њено име може узети назив: ХРИСТОС – ВРАТА ЖИВОТА, при чему је ова идеја праузор за „царске двери” наших данашњих храмова са представом Благовести, истог садржаја и поруке. Зато је врло могуће да је постојала још једна истоветна плоча, њен негатив, на којима су у пару два лава чувала и обезбеђивала пролаз у олтарски део.

Претпостављамо да је наша плоча била део преграде која је олтар делила од брода цркве. Не знамо да ли је у доба прероманике олтарска преграда имала и горњу зону у коју су могле бити укључене иконе. С овим у вези занимљив је однос преградна плоча – икона, који би одговарао односу који имају врата и прозор. Наиме, код П. Евдокимова, с обзиром на то да икона нуди визију будућег века, налазимо поређење, по коме је она „. . . прозор отворен према „Осмом дану” есхатологије.”¹⁸ Ово је истоветно улози коју наша плоча има као врата која уведе у будућност, коју смо напред доказивали, а сада је додатно поткрепљујемо речима светих отаца, по којима: „Отац кроз Сина у Духу све ствара”¹⁹, и ставом из Символа вере, у коме се каже да верујемо у Господа Исуса Христа, „кроз Кога је све постало”, што значи да је Он био та врата кроз која је све ушло из небића у биће, кроз која је све прешло из непостојања у постојање²⁰.

Превлачка преградна плоча са представом лава право је и јединствено уметничко-теолошко ремек-дело. Њено савршенство је у једноставности и истинском умећу да је испричана једна прича са мало речи, мотива, слика, симбола. Њена једноставност је највећа потврда и доказ њене истинитости. Истинитост умећа њене израде и умеће њене приче и приповедања сведоче да је Онај о коме је ова прича испричана – најистинитији, сама Истина. Сматрамо да је ова уметничка камена слика плод живе, снажне и полетне вере, цвет и плод једне епохе и стила, приликом чијег утврђивања порекла и околности настанка треба имати на уму историјско-богословску чињеницу да је време прероманике истовремено и време иконоборства. Од 726. године када је цар Лав Исавријанац издао указ против поштовања и слављења икона, па све до 843. године и царице Теодоре и патријарха Методија, када је поново васпостављено поштовање светих икона, у Византији је трајало теолошко решавање питања ико-

¹⁸ П. Евдокимов, н. д. , 91.

¹⁹ Арх. Ј. Поповић, *Доџмајшика* 1, Београд 1980, 216.

²⁰ Видети још: Јов. 1,3 и Јевр. 1, 2-3.

на, односно, борба против иконобораца, који су своје порекло имали у монофизитизму Сирије и Јерменије²¹. На половини овог периода, који је трајао нешто више од стотину година, одржан је 787. године VII Васељенски сабор у Nikeји са 367 отаца. Један од учесника овог иконопобедничког сабора био је и которски епископ Јован²², који је могао бити покретач градитељске обнове коју у Боки затичемо крајем VIII и почетком IX века, и којој вероватно припада и подизање или обнова храма манастира Св. Архангела Михаила на Превлаци, па тиме и израда наше преградне плоче. Плиме и осеке, успоне и падове црквене уметности, као уосталом и уметности осталих религија, треба посматрати и прихватати као последицу и ехо јачања и слабљења вере,²³ односно, правоверја, као и богословских расправа које су том приликом распириване. Приликом владања иконоборачких царева иконе су уништаване, а њихови израђивачи и поштоваоци, лаици и монаси су кажњавани и прогањани. Тако је велики број иконославитеља, богослова и иконописаца, из Византије утекло на тло Италије, ту су они оснивали своје манастире и, наравно, са собом су носили уметнички израз своје иконославне вере у средину коју није потресало иконоборство, највероватније с тога што запад никада није имао посебно развијено богословље иконе.²⁴ Све ово треба имати на уму када се истражује порекло прероманике на обе стране Јадрана, за наше области тим пре, јер је, као што смо рекли, епископ највећег града Боке био потписник ороса иконославитељног сабора. Епископ Јован је из источних крајева²⁵ могао повести или наручити уметнике који су снагу своје вере у икону испољавали на начин који видимо на нашој преградној плочи.

На извештан начин, ова превлачка преградна плоча најбољи је доказ и потврда победе иконе. Како икона означава слику, слик, тј. , сличност са Прволиком, а како се тај Христов Прволик може препознати у свему ономе што је кроз Њега створено и за кога и за шта је, потом, пролио своју искупитељску и спаситељску крв, то ми и у бршљану, палмети, крину, лаву и крсту наше плоче можемо препознати једино Христа. Св.

²¹ Р. Поповић, *Појмовник црквене историје*, Београд 2000, 135-139.

²² В. Кораћ, *Марџинићи, остаци раносредњовековног града*, Београд 2001, 119; *Историја Црне Горе* 1, 371.

²³ К. Каварнос, *Византијска уметност*, Теолошки погледи 1-2, Београд 1978, 43.

²⁴ Р. Поповић, н. д. , 137.

²⁵ Прероманичке цркве Св. Трифуна у Котору и Св. Томе у Прчању В. Кораћ повезује са архитектуром храмова у западним областима Мале Азије; такође, узор за бедеме Мартинићке градине исти аутор види управо у Nikeји: В. Кораћ, н. д. , 119, 155-156.

Јован Дамаскин у својој апологетској беседи за одбрану иконе говори да „Свако изображење или слика чини јаснијим скривене ствари и показује их.”²⁶ Бог је као први иконописац створио свет и човека по свом облику да би тиме објавио Себе. Тамо где је лик ту је сличност, дакле, слика, односно, икона. Зато сматрамо да нећемо погрешити ако ову нашу плочу схватимо као камену икону, симболичког, за верујуће и реалног израза, достојну поштовања и поклањања, ништа мање од икона осликаних на дрвету. Као таква, поновимо још једном, она је израз и сведочанство вере да је све охристовљено, да се у целокупној творевини може препознати њен Творац.

²⁶ Св. Јован Дамаскин, *Беседе айологѣйске и похвалне*, Суботица 2001,76.

Парапетна плоча (доњи део иконостаса), IX стољеће.

Nikodim BOGOSAVLJEVIĆ

SUMMARY

Certainly the best known piece of Pre-Romanesque decorative plastic art from the Treasury of the Monastery of St. Michael the Archangel on Prevlaka is the partition panel with the lion image (fig.1). It is completely preserved, of high quality built and with complex composition that offers possibility of theological interpretation of the motif and program symbolism. It is shaped in four fields: two full-length side fields, decorated with vine and lily flowers on the left side, and ivy on the right side; the top field contains three arches with three palmettes set in them, while the central, the biggest field contains two connected circles, there is a rosette carved in the bottom one, with four lilies including stems, and in the top one the figure of the lion.

The panel swarms with sprouting and growing of vine and flowers, everything is interlaced and intertwined so that we feel as if we were present at the primeval act of the world's creation. The lack of empty space on the panel could be rather interpreted as the abundance of life, that is banishing death from it, than "fear of the empty space". In the triple ribbon we can easily recognize the Holy Trinity, like the stream of life, or stream of spirit, watering and feeding everything, but it also connects and reinforces every part of the universe into a harmonious and constant entirety. Herein is comprised the basic message or meaning of the panel that life defeats death and non-existence, i.e. that after resurrection of Christ, death is vanquished for ever.

Four fields are set to form a door which has its spiritual meaning. In this case it is a metaphysical door translating from mortal to immortal, it is the spiritual passage from death to life, beyond them is the region of eternal Christ's life. Considering that the panel, most probably with an identical or a similar one, formed the passage in the altar partition, the image of lion is associated with guarding the door, that is Christ, because Christ is the door through which everything passed from not-being to being, that is nonexistence to existence. Christ is a lion cub of the Judean tribe, in accordance with the prophesy that Jacob passed to his sons. Christ is the emperor of the Universe, lion is the king of animal world; Christ restores all the fallen world into its primeval order and harmony, so he breaks in and tames the lion, making it obedient and loyal guard of the Temple.

Except for this, our panel tells in three levels the entire theological story of the past, present and future of the Universe, that is, of creation, salvation and improvement of the world. In the bottom zone there is a circle with a rosette and four stems of lily, like four propellers, we interpret it as the "driving-wheel", or "ring of life", symbol of the primeval creation of the world; in the central field the one with the lion, we can see Christ and world saved and redeemed by Him, the world in which we are living in; in the three palmettes set in three arches we can recognize the righteous in the settlements /residences/ of Heaven, Paradise, signifying future the life in Christ's heavenly empire.

When we think of the symbols and origin of Pre-Romanesque art in the Boka Kotorska Bay we must be aware of the historic-theological fact that the 8th and 9th century were the time of iconoclasts, when many artists, monks and theologians escaped from the East to the West, and the fact that the Episcopo of Kotor Jovan was a participant of the 7th Ecumenical Council of the victorious adherents of icons in 787, in Nicaea.